

Бібліотеки області як родинні простори: нові можливості для сімейного читання та дозвілля (за результатами соціологічного дослідження)

Марія Охріменко,
головний бібліотекар
науково-методичного відділу
ОУНБ ім. Д.І. Чижевського

Гарний читач починається з родини. Сімейне читання – своєрідна давня традиція інтелігенції, форма спілкування, в якій беруть участь троє: дитина, батьки і автор книги. Чи актуальне воно у час комп'ютерних технологій? На жаль, сьогодні в Україні відсутня державна підтримка, яка б сприяла розвитку сімейного читання. Тому багато бібліотек обирають основним напрямком своєї діяльності роботу з сім'єю, реально взаємодіючи з дитиною, батьками та місцевою громадою.

Варто зазначити, що бажаною передумовою організації сімейного читання є наявність достатньо просторого приміщення. Відвідувачі бібліотеки сьогодні хочуть бачити не тільки нові книги, журнали, сучасну техніку, а й затишний, комфортний, відкритий інформаційний простір, в якому приємно знаходитися, почуватися зручно. Такими приміщеннями можуть бути бібліотечні простори, які розподіляються на зручні зони: для читання, занять, навчання, дозвілля, релаксації. Ці простори є мобільними і мультифункціональними й можуть трансформуватися з одного в інший.

Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського (надалі – ОУНБ) вирішила дослідити та проаналізувати, яку роль відіграє читання у сім'ї та чи стала бібліотека безпечним родинним простором для сімейного відвідування та спільного дозвілля? Для цього ОУНБ серед публічних бібліотек громад області провела соціологічне дослідження за темою «Бібліотеки як родинні простори: нові можливості для сімейного читання та дозвілля».

Мета дослідження: вивчення ролі та місця книги в сучасній сім'ї, традицій та кола інтересів сімейного читання, взаємодії членів родини з бібліотекою як безпечним родинним простором щодо проведення дозвілля та виховання дітей, розвитку їх потреби у книзі.

Об'єкт дослідження: користувачі бібліотеки.

Предмет дослідження: сімейне читання, діяльність бібліотек з організації родинного простору та дозвілля.

Основні завдання дослідження: узагальнення методичних матеріалів, наданих бібліотеками, щодо таких аспектів:

- визначення мети, з якою родина зазвичай відвідує бібліотеку;
- виявлення факторів і перешкод, що впливають на регулярність відвідування бібліотеки;
- виявлення думки користувачів щодо безпечного простору для своєї родини у бібліотеці;

- виявлення рівня оцінки кваліфікації та доброзичливості персоналу бібліотеки у роботі з сімейними відвідувачами;
- визначення шляхів підтримки та вдосконалення організації сімейного читання у бібліотеках.

У дослідженні взяли участь 398 бібліотек (75,8%) 42 територіальних громад області (85,7% від загальної кількості громад). Не брали участі в дослідженні з різних причин бібліотеки 7 територіальних громад області, а саме: Гурівської, Мар'янівської, Надлацької, Перегонівської, Підвисоцької, Піщанобірідської сільських та Пантаївської селищної.

В анкетуванні взяли участь 4150 респондентів, що дорівнює 1,5% від загальної кількості користувачів бібліотек області, з них 1040 чоловіків (25,1%) та 3110 жінок (74,9%).

За рівнем освіти респонденти розподілилися наступним чином: з повною вищою освітою – 1294 особи (31,2%), середньою спеціальною – 2095 (50,5%), середньою – 761 (18,3%).

За віком: 18-35 років – 1197 осіб (28,8%), 35-60 років – 1942 (46,8%), понад 60 років – 1011 (24,4%). Найбільш активні – респонденти середнього віку.

Згідно з опитуванням респонденти відвідують бібліотеку з такою періодичністю:

- 1 раз на місяць – 39%
- 2-3 рази на місяць – 32,6%
- 1 раз на тиждень – 15,5%
- декілька разів на тиждень – 7,4%
- щодня – 2,6%
- декілька разів на рік – 2,1%
- інше – 0,8%.

За результатами дослідження найчастіше респонденти відвідують бібліотеку 1 раз на місяць (39%), щодня – тільки 2,6%. У своїх відповідях опитувані зазначили, що хотіли б відвідувати бібліотеку частіше, але їм бракує часу.

Метою відвідування бібліотеки респонденти назвали такі традиційні послуги:

- отримати книгу в тимчасове користування – 66,7%
- відвідати заходи у бібліотеці – 37,4%
- змістовно провести дозвілля – 20,6%
- скористатися послугами інтернету – 17,9%
- зустрітися з друзями – 3,6%.

Такі показники свідчать про те, що популярність читання серед опитаних з часом не зменшується, навіть із появою сучасних технологій.

Серед інших цілей відвідування бібліотеки опитувані назвали наступні: користування Е-послугами, відзначення родинних свят та обрядових родинних дійств (Водохреща, Святого Миколая, Святвечора, Івана Купала, Нового року). Крім цього респонденти відвідують бібліотеку родинами у

вихідні дні, коли проводяться родинні майстер-класи, а також відбуваються зустрічі з компетентними та цікавими особистостями.

Варто зазначити, що переважна більшість респондентів (87,7%) вважають бібліотеку безпечним родинним простором для всіх членів родини і вбачають у бібліотеці потенціал для родинного дозвілля. Це свідчить про високий рівень довіри та підтримки бібліотеки як сучасного родинного простору, що не тільки задовольняє освітні потреби, а й сприяє якісному сімейному дозвіл्लю.

Крім того, респонденти підтвердили, що в умовах війни бібліотеки стали осередками безпеки для багатьох людей, центрами підтримки громади: пунктами укриття, пунктами незламності, місцем з плетіння сіток, виготовлення оберегів для захисників.

Поряд з цим 12,3% опитаних сумніваються в тому, що бібліотека, особливо на селі, може бути якісним родинним простором і задовольнити інтереси родини незалежно від віку та інтересів.

Позитивним є той факт, що 92,9% опитаних вважають, що бібліотека є тим місцем, де їх родина може якісно провести час разом. Здебільшого, це постійні користувачі бібліотеки, які є ініціаторами і реалізаторами багатьох цікавих бібліотечних новацій. Вони розуміють, що лише бібліотека може забезпечити і духовне збагачення, і інтелектуальний розвиток, і змістовне дозвілля для всіх членів родини. Як відзначили респонденти, у бібліотеці разом з родиною завжди затишно і комфортно, великий вибір книг для різних категорій користувачів, цікаво і змістовно можна провести дозвілля (вважають 20,7% опитаних); можна взяти участь у цікавих заходах (19,5%); обговорити цікаву книгу (18,2%); зустріти старих друзів та познайомитись з новими (15,4%), відвідати сімейні читання (12,5%).

Проте 7,1% респондентів бажають більшого, обґрунтовуючи це тим, що бібліотеки погано фінансуються і не можуть створити якісні родинні простори, які б задовольнили їхні потреби в нових книгах, швидкісному інтернеті та додаткових послугах, суміжних з бібліотечною діяльністю, та нетрадиційних послугах, які б доповнювали відпочинок з книгою. Деякі з користувачів бували за кордоном і відзначають, що бачили європейські зразки відпочинку з книгою: бібліотеки на пляжі, на зупинках, у спорткомплексах, бібліотеки-кафе та багато інших комплексних просторів родинного відпочинку, де поряд з іншим дозвіллям позиціонується книга та проводяться інтелектуально-дозвіллєві заходи на високому рівні.

0,7% респондентів вважають, що в бібліотеках замало місця для сімейного дозвілля; 0,9% зауважили, що в структурі їх вільного часу значне місце посідає інтернет, прогулянкам віддають перевагу 1,2% опитаних, присвячують час хобі – 1,3%.

На думку респондентів, щоб не втратити користувачів і приваблювати нових, бібліотека має постійно розширювати асортимент послуг, орієнтованих на різні вікові категорії. Серед заходів і послуг, які зроблять бібліотеку більш привабливою для сімейного відпочинку, вони пропонують:

- проводити творчі майстер-класи для дітей та дорослих – 33,4%

- створювати ігрові зони – 31,5%
- організовувати сімейні читання – 29,2%
- запровадити консультації психолога – 25,7%
- використовувати сучасне обладнання для доступу до цифрових ресурсів – 12,2%.

Крім запропонованих в анкеті відповідей учасники дослідження зазначили, що їх би зацікавило збільшення різноманітних заходів, які проводяться за межами бібліотеки, а також: створення родинних хабів, родинних публікацій на інтернет-ресурсах бібліотек; надання актуальної інформації для родин, оформлення родинних локацій (куточків, зон, виставок, панорам, стендів) у бібліотеках; запровадження роботи бібліюнянь для найменших членів родини; проведення бенефісів для родин, що читають, театралізованих свят для сім'ї; організація клубів домашнього дозвілля, переглядів сімейних фільмів.

Потрібно виокремити послуги для захисників та їх родин, для родин ВПО та інших соціально вразливих груп.

Щодо задоволення книжковим фондом відповіді респондентів розподілилися майже порівну. Наявний фонд задовольняє 41% опитаних, не задовольняє книжковий фонд 43,2% респондентів, задовольняє частково – 15,8%. Проте варто зазначити, що з кожним роком відсоток незадоволених книжковим фондом зростає, тому що книжкові фонди оновлюються дуже повільно (за 2024 рік відсоток оновлення бібліотечних фондів області складав 0,9%), а засоби масової інформації активно рекламують нові видання, які, на жаль, бібліотеки не отримують, бо коштів у громадах бракує.

Відповіді на запитання засвідчили, що у бібліотеках найчастіше запитували літературу з історії та народознавства (45,5%), психології родинних відносин (21%), сімейної педагогіки (15%), культури сімейних відносин (10,5%), твори сучасних українських авторів (43,4%), енциклопедичні та мемуаристичні видання (17%), сучасну художню та дитячу літературу українською мовою (12%). Серед опитуваних категорії 60+ були запити на розширення назв періодичних видань.

Частина опитуваних вважає, що важливим чинником організації змістовного сімейного читання є укомплектованість бібліотечного фонду довідковими виданнями, книгами з культури сімейних відносин, сімейної педагогіки, психології, які варто розмістити на окремих полицях для вільного доступу членам родин.

У зоні відкритого доступу книжковий фонд можна розподілити на чотири основні підрозділи: література для дітей, книги для дорослих, психолого-педагогічні видання, література на допомогу організації вільного часу й сімейного спілкування.

На запитання «Яким чином бібліотека може сприяти формуванню звички сімейного читання?», 3,5% респондентів взагалі не відповіли, мотивуючи тим, що не знають, як відповісти або не цікавляться цим.

Підвищити інтерес до книги усіх членів родин, як вважають 33,5% опитаних, може наявність нової сучасної літератури, зокрема для дітей та підлітків.

Майже чверть учасників дослідження (24%) пропонують створення сімейних клубів з культури читання з різноплановою тематикою засідань: «Читання в колі сім'ї», «Ваша домашня бібліотечка», «Як прищепити дитині любов до читання».

Респонденти (18,2%) зазначили, що бібліотекарям необхідна дієва реклама нових книг за допомогою різноманітних оглядів, анонсів, формування цікавих списків літератури та проведення акцій з популяризації читання; 14,3% опитаних відповіли, що бажано проведення соціокультурних заходів з популяризації бібліотеки, книги та читання (виставки книг, конкурси, акції, родинні свята, дні сімейного читання, зустрічі з письменниками та цікавими людьми); 7% вважають, що використання сучасних технологій, а саме: цифрових ресурсів, електронних книг, аудіокниг розширить можливості для сімейного читання.

Також опитувані пропонували проводити інтерактивні сімейні читання та обговорення книг, анкетування для визначення читацьких вподобань та виступи на радіо і телебаченні.

А от 3% респондентів вважають, що бібліотека взагалі ніяк не може посприяти формуванню сімейного читання, тому що це залежить від батьків, які є прикладом для наслідування. Звичка сімейного читання та підвищення інтересу до книги найкраще формується в дитинстві, починаючи з раннього віку. Вона закріплюється, коли дитина бачить, що батьки регулярно читають і сприймають читання як важливу діяльність.

Варто зазначити, що для значної частини опитаних (особливо людей поважного віку) візит до бібліотеки (крім основної мети – отримання книги) – це ще й нагода поспілкуватися, поділитися враженням про прочитане, зустрітися з друзями, отримати пораду з приводу майбутнього читання. Чи стикалися вони з перешкодами, що заважали їм і їхній родині відвідувати бібліотеку і повною мірою використовувати її потенціал як родинного простору? Позитивним є той факт, що переважна більшість опитаних – 79,2% відповіли, що не стикалися ні з якими перешкодами, які б заважали їхнім родинам відвідувати бібліотеку.

Поряд з цим значний відсоток респондентів – 20,8% стикаються з різними перешкодами: 40,7% вказали на віддаленість бібліотеки, 23,8% – недостатню інформованість про заходи, 17,1% – незручний графік роботи, 8% – відсутність зручного доступу до бібліотеки (круті сходи, другий поверх), 6% – неналежний температурний режим (взимку – холодно, влітку – відсутні кондиціонери), 4% – брак часу.

Деякі перешкоди (недостатня інформованість про заходи, незручний графік роботи), що заважають опитаним відвідувати бібліотеку, по можливості, необхідно усунути.

Відповіді на запитання про спільні проекти чи ініціативи, які б респонденти могли запропонувати бібліотеці для співпраці з родинами,

свідчать, що бібліотеки можуть реалізовувати багато спільних проєктів та ініціатив з родинами, спрямованих на залучення дітей, батьків та інших членів сімей до читання й культурних заходів. Вони можуть включати сімейні читання, творчі конкурси, тематичні майстер-класи, театралізовані вистави, квести та інші інтерактивні заходи.

Найчастіше опитувані пропонували:

- створення читацьких клубів, студій, об'єднань сімейного дозвілля (32,3%), де члени родин зможуть спілкуватися, читати, ділитися досвідом, отримувати консультації фахівців щодо виховання дітей й психологічної підтримки сімей;
- організацію спільних виставок (25%);
- проведення спільних тематичних заходів (17%);
- створення творчих майстерень для батьків та дітей (14%);
- волонтерські послуги (10%).

Респонденти пропонували ще й такі варіанти співпраці: проведення сімейних вечорів відпочинку, створення родинно-побутових музейних кімнат, проведення квестів за мотивами книг, організацію конкурсів серед родин, днів сімейного читання.

Позитивним є те, що дослідження спонукало деякі бібліотеки до запровадження родинних проєктів. Так, наприклад, Івангородська філія КЗ «Центральна бібліотека» Олександрівської селищної ради Кропивницького району розпочала довгостроковий родинний проєкт, який сприятиме об'єднанню родин навколо книги та інформації, відродженню родовідних традицій, проведенню змістовного і водночас корисного дозвілля родин у бібліотеці. Цей проєкт, який має назву «Родинне перевесло. Минуле поруч з родиною: намистинки з родинного намиста», претендує на життєздатність, бо отримав підтримку односельців. Проєкт передбачає проведення різноманітних заходів, серед яких: «Платформа родинної пам'яті», «Майданчик ПРАродичів», «Тік родинних зустрічей», Родинний хаб «Збираємо воєдино всю свою родину». Несватківська філія цієї ж громади збиратиме свої родини під куполом родинної бук-лабораторії. Несватківські родини – як переселенці із зони радіоактивного забруднення, так і місцеві жителі – стануть активними учасниками цього проєкту родинного читання і з задоволенням відвідуватимуть бібліотеку.

Респонденти оцінили рівень кваліфікації персоналу в роботі з сімейними відвідувачами, вказавши на приємну атмосферу, доброзичливість, гостинність та привітність, влаштовані теплі сімейні вечірки, уміння вислухати запити користувачів, інтелігентність, обслуговування маломобільних членів родин за місцем проживання. На думку опитаних, найголовнішими якостями, що характеризують бібліотекарів, є комунікабельність, професійні знання, організаційні здібності, толерантність, організованість. Рівень кваліфікації бібліотекарів 68,7% респондентів оцінили на відмінно; 24,3% опитаних поставили оцінку «добре», а 7% – «посередньо». Незадовільних оцінок не було. Позитивні відгуки про персонал бібліотек свідчать про високий рівень кваліфікації та доброзичливості бібліотекарів.

Проте дефіцит професійних кадрів, здебільшого у сільських бібліотеках, де значний відсоток працівників не має фахової освіти, а також неналежне фінансування бібліотек є на сьогодні нагальною проблемою в роботі з родинами.

На думку опитуваних, для того щоб бібліотека стала родинним простором, потрібно створити комфортну атмосферу, де кожен член родини знайде щось цікаве для себе. Це передбачає оновлення інтер'єру, організацію різноманітних заходів для сімей, зручні зони для спілкування, навчання, читання та відпочинку, а також доступ до широкого спектра ресурсів та послуг, що задовольняють потреби різних категорій користувачів.

Серед відповідей респондентів домінувало твердження про необхідність належного матеріально-технічного забезпечення бібліотек – на такий чинник вказали 67,3% опитаних (ремонт бібліотек, придбання обладнання, меблів). Респонденти не обійшли увагою і дизайнерське оформлення бібліотек, яке також потребує значних матеріальних затрат: 61,3% опитаних указали на необхідність зонування та обладнання простору для читання, відпочинку, ігор, проведення зустрічей, де родини зможуть розслабитися та поспілкуватися; 59% респондентів вважають, що потрібно створити інклюзивний простір для людей різного віку та безпечний простір для малюків для організації та проведення різноманітних заходів для дітей та дорослих – сімейних читань, квестів, кінопоказів, тематичних вечорів та свят, майстер-класів з різних технік рукоділля, кулінарних курсів, виставок сімейної творчості та інших заходів, які можуть зацікавити різних членів родини; 57,3% указали на потребу в оновленні фонду та забезпеченні бібліотек періодичними виданнями відповідно до потреб користувачів.

На думку деяких учасників дослідження, позитивні зрушення у роботі бібліотек можливі за умови наявності кваліфікованого бібліотекаря з відповідною освітою, досвідом роботи й творчим вогником.

Були запропоновані й поодинокі зміни та нововведення для перетворення бібліотек в родинні простори, а саме: організація сімейних клубів любителів книг, курсів з швидкочитання, сімейного кінозалу, створення бібліотеки вихідного дня з ігровими локаціями, оснащення спортивним інвентарем бібліотек громади, проведення освітніх курсів та тренінгів з вивчення іноземних мов, цифрової грамотності, сімейних релакс-занять.

Варто зазначити, що бібліотека має всі передумови для того, щоб стати активним родинним хабом громади. Завдяки оновленню підходів до простору, змісту та форм взаємодії з родинами, бібліотека може ефективно відповідати на сучасні виклики та сприяти згуртуванню суспільства навколо книги, знань і спільного дозвілля.

Бібліотеки можуть слугувати родинним простором, місцем, де сім'ї можуть проводити час разом, брати участь у спільних заходах та розвивати любов до читання. Це простір для взаємодії, навчання та культурного збагачення, що сприяє зміцненню сімейних зв'язків.

Бібліотека має великий потенціал, щоб стати простором, що поєднує отримання інформації, проведення дозвілля та виховання родинних цінностей. Реалізація запропонованих кроків зробить її місцем сили, довіри та натхнення для всієї громади.

Висновки

Результати соціологічного дослідження дозволяють зробити певні висновки щодо сприйняття бібліотек області як родинних просторів, організації проведення сімейного дозвілля та подальшого розвитку й удосконалення бібліотечних послуг для сімей.

У дослідженні взяли участь 4150 респондентів з 42 територіальних громад (1,5% від загальної кількості користувачів області).

Респонденти, які систематично відвідують бібліотеку і беруть активну участь у її заходах, представлені всіма категоріями користувачів за статтю, віковим складом, освітнім рівнем.

Найчастіше опитувані відвідують бібліотеку 1 раз на місяць – 39%; 32,6% – 2-3 рази на місяць, 2,6% – щодня (це любителі періодичних видань, особи пенсійного віку та учнівська молодь).

При опитуванні з'ясувалось, що в багатьох сім'ях читають і користуються послугами бібліотеки майже всі члени родини. Найактивнішими читачами в сім'ї є діти та мами.

Мотиви відвідування бібліотеки родинами різноманітні – від користування традиційними бібліотечними послугами (найчастіше це отримання книг для читання або навчання – 66,7%) до зустрічей з друзями та цікавими особистостями (3,6%).

Щодо часу, проведеного з книгою, то у всіх опитаних він залежить від наявності вільного часу.

Переважна більшість опитаних – 87,7% вважають бібліотеку безпечним родинним простором для всієї родини, і лише у 12,3% є сумніви, що бібліотека може бути якісним родинним простором.

На думку 92,9% респондентів бібліотеки громади є чудовим місцем для проведення вільного часу всією родиною. Це простори для розвитку, навчання, творчості та спілкування, інтерактивних заходів та змістовного проведення дозвілля. Опитані вважають, що для підвищення привабливості бібліотеки як центру сімейного дозвілля варто запроваджувати різноманітні заходи та послуги, орієнтовані на різні вікові категорії; пропонувати послуги та заходи як у бібліотеці, так і за її межами. Це можуть бути сімейні читання та свята, конкурси і квести, тематичні вечори. Також бажано розширювати функціональні можливості бібліотек в роботі з родинами.

Проте 7,1% опитаних вважають, що бібліотека не має можливості створити якісні родинні простори.

Задоволеність респондентів книжковими фондами бібліотек – проблемне питання з огляду на потребу в оновленні фондів. Наявний фонд задовольняє потреби родин тільки 41% опитаних, зовсім не задовольняє потреби родин 43,2%, 15,8% – задовольняє частково. Бракує літератури з

питань історії та народознавства, сімейної педагогіки, культури сімейних відносин, психології, недостатня кількість творів сучасних українських авторів, інших видань.

Учасники дослідження вважають, що звички сімейного читання закладаються з раннього дитинства сім'єю, школою і бібліотекою, проте для формування звички у бібліотеці має бути достатньо нової сучасної літератури, створені сімейні клуби за інтересами з культури читання, постійно діяти реклама бібліотеки, книги й читання.

Родини, де читають, іноді, на жаль, стикаються з перешкодами, що заважають їм відвідувати бібліотеку – здебільшого, це віддаленість (вважають 40,7% опитаних), недостатня інформованість (23,8%), незручність графіка роботи (17,1%), відсутність зручного доступу до бібліотеки (8%). Іноді на показник відвідуваності закладів родинami впливає недостатня реклама. Проблемою також залишається низький температурний режим у приміщеннях бібліотек взимку.

Для співпраці з родинami респонденти запропонували проєкти, спрямовані на залучення дітей, батьків та інших членів сімей до читання та культурних заходів: створення читацьких клубів, студій, об'єднань сімейного дозвілля, проведення святкових заходів, літературних вечорів, виставок дитячих робіт та сімейних фотографій. Такі заходи можуть залучити нових користувачів, розширити цільову аудиторію та пробудити інтерес до книги, читання, бібліотеки.

Рівень кваліфікації бібліотечних працівників в роботі з сімейними відвідувачами має бути кращим. Хоча незадовільних оцінок не було, оцінок «відмінно» було не так вже й багато. Поряд з цим опитувані високо оцінили рівень доброзичливості бібліотекарів, їх толерантність, професійні знання, організаційні здібності, ерудованість та приємну атмосферу у бібліотеках.

Щодо змін та нововведень для створення повноцінних родинних просторів у бібліотеках, респонденти наголошували на кращому матеріально-технічному забезпеченні закладів. Достатня матеріально-технічна база, творчі працівники, якісний книжковий фонд – запорука успіху існування родинних просторів у бібліотеках.

Варто зазначити, що бібліотека має всі передумови для того, щоб стати активним родинним хабом громади. Завдяки оновленню підходів до організації простору, змісту та форм взаємодії з родинami, бібліотека може ефективно відповідати на сучасні виклики та сприяти згуртуванню суспільства навколо книги, знань і спільного дозвілля.

Враховуючи міркування та побажання респондентів щодо сприйняття бібліотек як родинних просторів, потрібно:

- облаштувати комфортні простори та зони для дітей і батьків на базі бібліотек громад;
- систематично поповнювати бібліотечні фонди книгами з сімейної педагогіки, психології, культури сімейних відносин, творами сучасних українських та зарубіжних авторів, які сприяють сімейному читанню;

- розширити тематику соціокультурних заходів для сімейного відвідування та спільного дозвілля родин літературними читаннями й сімейними святами, творчими майстер-класами, зустрічами з цікавими людьми;
- проводити конкурси родин, які читають, з метою організації змістовного дозвілля.

Дані висновки є підставою для покращення роботи бібліотек області як родинних просторів, а також окреслення напрямів роботи для подальшого розвитку та вдосконалення бібліотечних послуг для сімей.